

MITROPOLIA BUCOVINEI – INSTITUȚIA ȘI ACTIVITATEA EI

SIMINA-OCTAVIA STAN

Bukovina Minster – the institution and its activity

(Abstract)

From the religious point of view, Bukovina has always been an orthodox territory, as attested by the hermitage chains compounded by Moldavians rulers, by the numberless churches, all these composing the Romanian church's most priceless treasury.

The present essay sets its objectives on following, historically and documentary, the Romanian Orthodox Church's evolution, after the moment 1775, when the northern part of Moldavia became part of the Habsburgic Empire.

For almost a century, Bucovina Minster grew up to become, in 1873, Bukovina and Dalmatia Minster, form of an organization which manages to resist until the moment 1918, when the religious institution was reorganized and became the Bukovina and Hotin Minster. After the Second World War, the activity of this religious institution was retrenched by the state, and finally, in 1950, the Bukovina and Hotin Minster was dissolved.

All these changes and anxieties are comprised in the documentary material of S.J.A.N. of Suceava County, being able, this way, to catch a glimpse of its activity as a supreme religious institution, and also as a guiding and coordinating one, of the social, cultural, political and national life of the Bucovina Romanian people from the ending of the 18th century until the beginning of the 20th century.

Keywords: orthodox territory, Romanian Orthodox Church, Minster, bishop, documentary fund.

În momentul ocupării Bucovinei de către austrieci, autoritatea bisericească asupra acestei zone o avea episcopul de Rădăuți, Dosoftei Herescu, care era subordonat mitropolitului Gavril al Moldovei, Bucovina fiind dintotdeauna, în tradiția ei bisericească, un teritoriu ortodox. Austriecii au considerat că acest fapt trebuie schimbat. Astfel, pe baza *Hotărârii Imperiale* din 12 decembrie 1781, reședința episcopală a fost mutată la Cernăuți, în noua capitală, unde, la 30 ianuarie 1782, a fost instalat episcopul Herescu, devenit stăpânul duhovnicesc al întregii

Bucovine (1782–1789)¹. La 5 iulie 1783, pe baza unui decret al împăratului Iosif al II-lea, Episcopia Bucovinei a fost subordonată Mitropoliei Ortodoxe sârbești din Carlovitz în problemele spirituale și dogmatice, iar din 1786 această subordonare s-a extins și la problemele administrative, episcopul Bucovinei devenind membru al Sinodului sârbesc din Carlovitz².

La 29 aprilie 1786 a primit sancțiunea împărătească și s-a pus în aplicare *Regulamentul duhovnicesc (Geistlicher Regulierungsplan)*³, noul regulament de organizare a Bisericii Ortodoxe din Bucovina. Astfel, eparhia Bucovinei a fost împărțită în șase decanate: Cernăuți, Ceremuș, Nistru, Berhomete, Vicov și Suceava și în două vicariate: al Câmpulungului Moldovenesc și al Câmpulungului Rusc⁴. În fruntea eparhiei era episcopul, numit direct de împărat, iar în fruntea decanatelor se afla câte un protopop numit de guvernatorul Bucovinei, la propunerea episcopului.

Prin același regulament a fost redus și numărul mănăstirilor. Din cele peste 20 de mănăstiri și schituri existente în Bucovina, au rămas doar trei mănăstiri de călugări: Putna, Sucevița și Dragomirna⁵. De asemenea, numărul parohiilor a fost redus de la 239 la 186.

Regulamentul a impus parohilor, în afara obligațiilor de cult, și pe cele de ofițer al stării civile. Parohul ținea condica născuților, cununaților și morților și consemna copiii buni de școală și tinerii apti pentru recrutare. Pentru aceste activități, care erau supuse controlului statului, parohul primea o sesie formată din 24 de fălci de pământ din moșiile Fondului Bisericesc. Sesia era scutită de contribuții, dări și prestații. S-a hotărât ca până la primirea unui salariu, toți parohienii să facă preotului lor două zile de clacă pe an și să mai plătească o dare anuală, așa-numitul mărieș (mariaș)⁶. În ceea ce privește școala, regulamentul prevedea ca în fiecare decanat să se deschidă câte o școală urbană, iar pe lângă fiecare parohie câte o școală rurală sau trivială.

După moartea episcopului Dosoftei Herescu, la 22 ianuarie/2 februarie 1789, împăratul a numit ca episcop, la 23 aprilie 1789, pe arhimandritul Daniil Vlahovici (1789–1822)⁷. Episcopul Daniil a sprijinit întărirea elementului rutean în biserica bucovineană. După o păstorire de peste trei decenii, Daniil a murit, la 20 august 1822, iar împăratul Francisc I (1792–1830) l-a numit ca episcop, la 17 iulie 1823,

¹ Ion Nistor, *Istoria bisericii din Bucovina și a rostului ei național-cultural în viața românilor bucovineni*, Rădăuți, Editura Septentrion, 2003, p. 3 (în continuare se va cita: Ion Nistor, *Istoria bisericii*).

² Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Românești*, vol. 3, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1981, p. 182.

³ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 9.

⁴ Serviciul Județean Suceava al Arhivelor Naționale (în continuare se va prescurta: S.J.S.A.N.), Fond *Mitropolia Bucovinei*, secția I/1, dosar 1, fila 2.

⁵ Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 183.

⁶ S.J.S.A.N., Fond *Mitropolia Bucovinei*, s. 3/3, d. 19; s. 7/4, d. 1, 6, 17.

⁷ Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 184.

pe arhimandritul Isaia Baloșescu (1823–1834)⁸. Noul episcop a stăruit pentru îmbunătățirea stării materiale a clerului, reușind să obțină mărirea salariului anual⁹ și a contribuit la întemeierea Institutului și a Seminarului clerical de la Cernăuți¹⁰, inaugurate la 4 octombrie 1827, respectiv 12 ianuarie 1828.

La 14 septembrie 1834 a murit episcopul Isaia. Prin *Decretul* din 8 mai 1835, împăratul Ferdinand I (1835–1848) a numit ca episcop al Bucovinei pe Eugenie Hacman (1835–1873). Noul episcop a continuat încercările înaintașului său de îmbunătățire a stării materiale a clerului bucovinean și pentru desăvârșirea organizării bisericești, reușind să obțină, la 23 decembrie 1843, aprobarea imperială pentru noul statut de organizare a episcopiei¹¹. Elaborat de Constantin Czechowski, sfetnicul episcopului, statutul prevedea o nouă împărțire a Bucovinei în 12 decanate: Câmpulung, Humor, Rădăuți, Vicov, Siret, Suceava, Storojineț, Putila, Cernăuți, Coțmani, Ceremuș și Nistru, mărindu-se în același timp și numărul parohiilor¹² de la 186, câte existau în 1786, la 241. În fruntea fiecărui decanat se găsea un protopop, ajutat de un vicar protopresviterial și de câte doi asistenți protopresviteriali. O dată pe an se adunau toți preoții decanatului în conferința pastorală, sub președinția protopopului¹³.

Succesele pe care le-a obținut în primii ani ai arhipăstoririi sale, precum și trecerea de care se bucura la Curtea din Viena, l-au făcut pe Eugenie Hacman tot mai autoritar¹⁴. Clerul, boierii și târgoveții din Bucovina, obișnuiți să fie sfătuiți și apărați, și nu asupriți și terorizați de arhipăstorul lor, au organizat o opoziție sistematică împotriva episcopului și a secretarului său, Constantin Czechowski, care elaborase în 1837 un nou plan de organizare a eparhiei – *Ordinariat* – prin care Consistoriul urma să fie desființat, iar conducerea eparhiei trecea exclusiv în grija episcopului¹⁵.

Împotriva acestei situații s-a format o puternică opoziție din partea clerului național și a fruntașilor mireni, în frunte cu aga Doxache Hurmuzachi. La insistența lui s-a ținut, în martie 1848, o mare adunare la Cernăuți, la care au participat peste 200 de preoți din întreaga eparhie. S-a protestat împotriva desconsiderării *status-quo*-ului garantat de austrieci la anexarea Bucovinei, s-a cerut ca episcopul să fie ales de o adunare a preoților și mirenilor și nu numit simplu de împărat, se dorea ca administrarea Fondului Bisericesc să fie trecută Consistoriului și înființarea unei mitropolii unitare pentru toți românii dreptcredincioși din Imperiul

⁸ *Ibidem*, p. 68.

⁹ Ion Nistor, *Istoria bisericii*, p. 48–49.

¹⁰ Simion Reli, *Curs de Istoria Bisericii Române*, vol. II, București, 1937, p. 271.

¹¹ Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, Editura Humanitas, 1991, p. 69.

¹² S.J.S.A.N., *Fond Mitropolia Bucovinei*, s. 1/1, d. 1, f. 3.

¹³ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 70; Simion Reli, *op. cit.*, p. 273.

¹⁴ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 64.

¹⁵ Teodor Bălan, *Conflictul episcopului Eugen Hacman cu preoții din Bucovina în anul 1848*, în „Revista Arhivelor”. București, anul IV. nr. 2. 1941. p. 314.

Habsburgic¹⁶. Amenințat cu trimiterea iminentă a unui memoriu Guberniului din Lemberg și patriarhului de la Carlovitz, episcopul Eugenie Hacman a fost nevoit să îndeplinească cerințele.

Discuțiile referitoare la unirea confesională a tuturor românilor din Imperiu au fost reluate în 1860. În virtutea noii *Constituții*, promulgate în 1860, s-a convocat Camera legislativă la Viena. Această Cameră cuprindea și delegați din Transilvania, Banat și Ungaria, care, împreună cu delegații din Bucovina, în ședința Parlamentului din 21 august 1860, au cerut înființarea unei mitropolii românești, căreia să-i fie supuse toate episcopiile românești, precum și activarea unui congres bisericesc pentru fiecare eparhie, compus din clerici și mireni¹⁷. Împăratul, prin *Rezoluția* sa din 27 septembrie 1860, a invitat toți episcopii ortodocși din monarhie să se întrunească în sinod la Carlovitz, pentru a decide asupra viitoarei organizări a Bisericii Ortodoxe din Austria, în conformitate cu dorințele diecezanilor. Prin ordinul din 30 septembrie 1860, episcopii trebuiau mai întâi să se consulte cu enoriașii asupra reformelor ce trebuiau făcute în biserică. Astfel, Andrei Șaguna a convocat la Sibiu o adunare a preoților și mirenilor și a formulat cu ajutorul și consimțământul lor cererile românilor de peste munți în domeniul bisericii, care apoi au fost și realizate¹⁸. Însă episcopul Eugenie Hacman a convocat, pe 30 ianuarie 1861, la Cernăuți, numai pe reprezentanții clerului care, la ordinul său, au formulat *Dorințele dreptcredinciosului cler bucovinean*, în care cereau drepturi doar pentru ei (creșterea salariilor, respectarea egalei îndreptățiri confesionale, separarea de Carlovitz, ridicarea episcopiei la rangul de mitropolie, precum și trecerea administrării Fondului Bisericesc în grija clerului)¹⁹. Despre unirea cu Transilvania, clerul bucovinean nu făcea nicio referire, căci în acest caz Eugenie Hacman nu putea ajunge mitropolit.

Bucovenenii au protestat și au cerut, la 15 martie 1862, aprobarea pentru convocarea la Cernăuți a unui congres național²⁰, la care să participe atât preoții, cât și mireni. Episcopul a intervenit și autorizația nu a putut fi obținută. Nici adresa din 27 martie 1863 a Dietei Țării către împărat nu a reușit să obțină un rezultat favorabil.

În august–septembrie 1864 s-a întrunit, la Carlovitz, Sinodul episcopilor ortodocși din Austria. Eugenie Hacman și-a susținut punctul de vedere în sensul înființării, pe lângă cea existentă a sârbilor, a două mitropolii românești, una la Sibiu, alta la Cernăuți, iar pentru cea din urmă să se creeze una sau două episcopii, urmând ca toți ierarhii ortodocși din Austria să constituie un sinod sub președinția mitropolitului sârb ca primat. De asemenea, pe lângă fiecare eparhie a propus să se

¹⁶ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 66; Simion Reli, *op. cit.*, p. 275.

¹⁷ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 78.

¹⁸ *Ibidem*, p. 79.

¹⁹ Idem, *Istoria Bucovinei*, p. 126.

²⁰ I. G. Sbiera. *op. cit.*, p. 6.

înființeze câte un sinod provincial, format numai din clerici²¹. Propunerile episcopului au stârnit proteste din partea preoților și credincioșilor săi. Conflictul a continuat și în anii următori, în timp ce prin *Înaltul Decret Imperial* din 24 decembrie 1864 a fost înființată Mitropolia Ortodoxă a Transilvaniei.

La 21 decembrie 1867 a fost promulgată noua *Constituție Imperială*, care, la articolul XV, garanta fiecărei confesiuni dreptul de a-și exercita liber și public cultul său divin și de a-și administra singure averea lor bisericească²², reluând articolul II al *Constituției* din 1849. În temeiul acestui articol, românii bucovineni au reinnoit lupta pentru dobândirea autonomiei bisericești.

În acest scop, pe 11/23 iunie 1870 a fost convocată o mare adunare la Cernăuți, la care au luat parte peste 2 000 de delegați români din întreaga Bucovină. Se cerea respectarea drepturilor constituționale egale cu alte confesiuni, convocarea congresului bisericesc și administrarea Fondului Bisericesc²³.

Episcopul Eugenie Hacman s-a împotrivit, prin orice mijloace, alegerilor pentru congresul bisericesc și a reluat eforturile pentru ridicarea eparhiei Bucovinei la rangul de mitropolie. Astfel, prin *Decretul Imperial* din 23 ianuarie 1873, a fost înființată Mitropolia Bucovinei și Dalmației, cu două episcopii sufragane, Zara și Cattaro, episcopul Eugenie Hacman primind titlul de arhiepiscop și mitropolit²⁴.

Deoarece episcopul Hacman a decedat la 31 martie/2 aprilie 1873, înainte de a fi înscăunat, primul mitropolit și arhiepiscop al Bucovinei și Dalmației, a fost Teofil Bendela (1874–1875). În cursul păstoririi sale a obținut sporirea salariului preoților de mir și a clerului monahal, a introdus literele latine în locul celor chirilice și a încercat să convoace congresul bisericesc, fiind amânat mereu de guvernatorul Bucovinei. La 21 iulie 1875 a încetat din viață, în Boemia.

A urmat Teoctist Blajevici (1877–1879), numit prin *Decretul Imperial* din 22 martie 1877. El a reușit, printr-un memoriu prezentat la 27 noiembrie 1878 guvernului de la Viena, să obțină acceptul guvernatorului, în mai 1879, pentru convocarea congresului bisericesc²⁵. Însă, chiar în timpul acestor pregătiri, el a murit (27 iunie 1879).

Prin *Hotărârea Imperială* de numire în funcție, din 12 martie 1880, și după depunerea jurământului de credință față de împărat la 12 aprilie 1880, împăratul Franz Iosif I a întărit, cu *Diploma* din 17 aprilie 1880, semnată personal și pecetluită cu sigiliul cezaro-crăiesc, în funcția de arhiepiscop și mitropolit al Bucovinei și Dalmației pe dr. Silvestru Morariu-Andrievici, „bărbat onorat prin încrederea totală a enoriașilor bisericii greco-orientale din Bucovina și care s-a distins printr-o comportare morală în credința față de împărat și de Casa Imperială”²⁶.

²¹ Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 188–189.

²² Ion Nistor, *Istoria bisericii*, p. 104.

²³ Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale București (în continuare: S.A.N.I.C. București), Fond *Teodor Bălan*, d. 30, f. 127.

²⁴ Simion Reli, *op. cit.*, p. 277.

²⁵ *Ibidem*, p. 202–203.

²⁶ S.J.S.A.N.. Fond *Mitropolia Bucovinei*. s. 1/1. d. 20. f. 15–16.

În timpul arhipăstoriei lui Silvestru Morariu-Andrievidici identitatea națională a Bisericii Ortodoxe și a populației românești a căpătat un nou avânt în contextul social și politic din cadrul Imperiului Austro-Ungar în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Realizările sale au marcat istoria bisericii și culturii românești din Bucovina: inaugurarea Palatului Mitropolitan din Cernăuți (1882), întemeierea tipografiei mitropolitane (1883), încurajarea activităților culturale și artistice (jurnalul „Candela” – 1882, societățile „Academia Ortodoxă” și „Armonia” – 1884) și, mai ales, obținerea aprobării pentru congresul bisericesc, convocat prin *Decretul Imperial*²⁷ de la 19 iunie 1882 și deschis în ziua de 14 iulie.

Nu trebuie uitată grija mitropolitului pentru înfrumusețarea lăcașurilor sfinte, la inițiativa lui fiind zidite mai multe biserici²⁸, dintre care a sfințit 70, precum și activitatea susținută pentru numirea profesorilor români la Gimnaziul din Suceava²⁹.

După moartea mitropolitului Silvestru (3/15 aprilie 1895), a fost numit, prin *Rezoluția Imperială* din 16 februarie 1896³⁰, Arcadie Ciupercovici (1896–1902), în timpul căruia rutenii și-au întărit poziția în rândul bisericii românești, prin ocuparea mai multor funcții înalte, iar după moartea sa (5 martie 1902) a urmat Vladimir de Repta (1902–1924), instalat la 10/23 noiembrie 1902³¹, care a dus o luptă susținută pentru apărarea caracterului românesc al Bisericii Ortodoxe bucovinene și împotriva transformării acesteia într-o biserică greco-orientală și ruteană.

După Unirea din 1918 și după intrarea Dalmației în componența statului iugoslav, ambii episcopi sufragani, de Zara și Cattaro, au fost demși. Deoarece pentru a exista o mitropolie aceasta trebuia să aibă, după canoanele Bisericii Române, cel puțin o episcopie sufragană, se impunea o nouă organizare a Mitropoliei Bucovinei. Astfel că, prin *Legea de organizare și statutul Bisericii Ortodoxe Române* din anul 1925³², Mitropolia Bucovinei și Dalmației a fost transformată în Mitropolia Bucovinei și Hotinului.

Activitatea Mitropoliei Bucovinei s-a desfășurat în temeiul *Legii* din 1925 până după cel de-al Doilea Război Mondial, când, din cauza prefacerilor teritoriale suferite, Mitropolia și-a restrâns simțitor activitatea, fiind desființată în 1950, sudul Bucovinei reintrând, după o absență de aproape 170 de ani, sub autoritatea Mitropoliei Moldovei.

Fondul *Mitropolia Bucovinei pe anii 1781–1946* a fost preluat în depozitele Direcției Regionale Suceava la data de 17 iulie 1950, pe bază de proces-verbal și

²⁷ Ion Nistor, *Istoria bisericii*, p. 149.

²⁸ Dr. Ștefan Saghin, *Cuvântare*, în „Gazeta Bucovinei”, Cernăuți, anul III, nr. 53, 1893, p. 2.

²⁹ S.J.S.A.N., *Fond Mitropolia Bucovinei*, s. 11/4, d. 69.

³⁰ Dumitru Valenciuc, *Ierarhii Bucovinei*, Suceava, Grupul Editorial „Mușatinii”, 2001, p. 67.

³¹ *Ibidem*, p. 69.

³² *Legea nr. 1 402/1925*, publicată în „Monitorul Oficial”, nr. 97, 6 mai 1925, p. 4 994–5 015.

inventar, acesta cuprinzând numai numerele dosarelor predate fără cuprinsul unităților de păstrare. În anul 1953, o parte din materiale din acest fond au fost scoase și predate U.R.S.S., iar în 1961 au fost predate Sfatului Popular al Regiunii Suceava registrele de stare civilă mai noi de 75 de ani. Prin reorganizarea evidenței filialei, în 1967 au fost scoase registrele de stare civilă, care au format colecție aparte, rămânând numai în acest fond 51 m. l., care au fost ordonați potrivit nomenclatorului actelor Mitropoliei (folosit începând cu anul 1826).

În prezent, fondul este format din 123 de secții, în cadrul fiecărei secții documentele fiind ordonate pe probleme, în fascicule, pe mai mulți ani, deoarece dosarele nu erau încheiate la sfârșitul anului și nu erau predate anual la arhivă. Documentele sunt scrise în limbile română, ucraineană, franceză, greacă, sârbă, în paleografie chirilică, cea mai mare parte fiind în paleografie germană.

Documentele acestui fond ne oferă informații importante despre activitatea instituției Bisericii Ortodoxe din Bucovina, precum și despre implicarea ei în viața socială și cultural-națională bucovineană.

Un capitol aparte îl reprezintă documentele referitoare la domeniul feudal al mănăstirilor, în special al Mănăstirii Putna, căreia Ștefan cel Mare i-a dăruit, între anii 1465 și 1502, satele Vicovu de Sus, Măneuți, Bălcăuți, Ostrița, Tâmauca, Vicovu de Jos, Vicșani, Cosmin, Greci, Frătăuți, Botoșani, Climăuți, Tomești, Clișcăuți, Balasinești, Voitinel, Știubieni, Petricani, Frumosa, Camenca, Cuciurul Mare, Stănceni, Crasna, Stăuceni, Cupca ș. a.³³. Acestei mănăstiri îi erau supuse Mănăstirile Sf. Onofrei și Hotin. Ea avea dreptul de crâșmă și pivniță în ambele Vicove și în orașele Siret, Cernăuți și Botoșani, vii în Cotnari, la Crucea de Jos, Odobești, Botezul, Gârla și Piatra, familii de țigani robi și podani (iobagi), mori în Siret, o mare presă de sare, o sărărie, prisăci și case în Siret și Cernăuți. Mănăstirea mai avea dreptul de a lua taxele barierelor din Vicov și Berhomet, era scutită de văcărit, gorștină, vădrărit și desetină. Primea fără plată pește din iazurile domnești și din Dunăre, sare din ocnele domnești și avea dreptul de pescuit în toate apele moșiilor ei și în Siret³⁴.

De aceleași drepturi și privilegii se bucurau și Mănăstirile Moldovița³⁵, Sucevița³⁶, Solca³⁷, Dragomirna³⁸, Voroneț³⁹, Sf. Ilie⁴⁰ și Mănăstirea Humorului⁴¹, care toate au primit și dani de sate.

³³ S.J.S.A.N., Fond *Mitropolia Bucovinei*, s. *Diverse*, d. 12.

³⁴ „Anuarul Arhiepiscopiei Ortodoxe a Bucovinei”, Cernăuți, Editura Consiliului Eparhial Ortodox al Bucovinei, 1930, p. 43.

³⁵ S.J.S.A.N., Fond *Mitropolia Bucovinei*, s. *Diverse*, d. 5.

³⁶ *Ibidem*, s. *Diverse*, d. 71, 72, 165, 284; s. 9/5, d. 44.

³⁷ *Ibidem*, s. *Diverse*, d. 4.

³⁸ *Ibidem*, s. *Diverse*, d. 42, 71.

³⁹ *Ibidem*, s. *Diverse*, d. 77.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*.

În acest Fond se găsesc și alte informații privind moșiile, casele și iazurile bisericilor Sf. Dimitrie⁴², Sf. Nicolae⁴³ și Sf. Ioan Botezătorul⁴⁴ din Suceava, Adormirea Maicii Domnului⁴⁵ din Ițcani și Sf. Ioan Botezătorul⁴⁶ din Siret.

Fondul *Mitropolia Bucovinei* furnizează informații privind înființarea Fondului Bisericesc, format din moșiile mănăstirești, îmbogățit în 1810 cu majoritatea obiectelor de argint aparținând mănăstirilor și bisericilor⁴⁷. Fondul Bisericesc a început să cumpere moșii, în special cele împădurite sau bogate în minereuri. Astfel, între anii 1861 și 1869, se duc tratative pentru achiziționarea terenurilor miniere din Iacobenii, Eisenau, Cârlibaba, Pojorâta, Fundu Moldovei, Colacu, Bucșoia, Gemenea, Ostra, împreună cu instalațiile miniere⁴⁸, cumpărarea și amenajarea instalațiilor balneare din Vatra Dornei⁴⁹. De asemenea, se găsesc informații cu privire la prelucrarea lemnului, plutăritul pe Bistrița⁵⁰, despre atragerea capitalului străin în ramura minieră și forestieră⁵¹.

Legat de marea proprietate, fondul oferă date privind relațiile dintre stăpâni și iobagi⁵², un aspect nou constituindu-l introducerea de către stat, în 1843, a cărțicelilor de dări.

Frământările anilor 1848–1849 sunt bine ilustrate în materialele acestui fond, cuprinzând atât aspecte politice, cât și economice: manifestul din 2 decembrie 1848 privind abdicarea împăratului Ferdinand I și urcarea pe tron a lui Franz Josef⁵³, *Constituția* din martie 1849⁵⁴, libertățile acordate, proclamații în legătură cu liniștirea spiritelor revoluționare⁵⁵, alegeri ș. a.

Documentele reflectă aspecte ale dezvoltării culturale a Bucovinei, lupta locuitorilor pentru afirmarea și menținerea spiritului național, cum ar fi lupta pentru un congres bisericesc⁵⁶, pentru purtarea și arborarea tricoulului la zilele festive românești⁵⁷ sau serbările de la Putna⁵⁸, înființarea unei biblioteci românești⁵⁹, a unui muzeu⁶⁰, precum și editarea unor calendare în limba română⁶¹. De asemenea,

⁴² *Ibidem*, s. 9/5, d. 16.

⁴³ *Ibidem*, d. 6.

⁴⁴ *Ibidem*, d. 2, 3, 5.

⁴⁵ *Ibidem*, d. 1, 63.

⁴⁶ *Ibidem*, d. 15, 60.

⁴⁷ *Ibidem*, s. *Diverse*, d. 2, 40, 79, 91, 99; s. 9/5, d. 8, 9, 11, 12.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 2/5, d. 2, 4, 9, 10, 12, 14, 15, 124; s. 9/5, d. 92.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 2/5, d. 16, 44, 49.

⁵⁰ *Ibidem*, s. 9/5, d. 214.

⁵¹ *Ibidem*, s. 2/5, d. 46.

⁵² *Ibidem*, s. 13/3, d. 1, 8, 11, 12.

⁵³ *Ibidem*, s. *Diverse*, d. 969; s. 1/7, d. 7.

⁵⁴ *Ibidem*, s. *Diverse*, d. 950.

⁵⁵ *Ibidem*, s. *Diverse*, d. 1 006; s. 14/1, d. 34.

⁵⁶ *Ibidem*, s. 1/2, d. 28, 33; s. 1/3, d. 2, 3.

⁵⁷ *Ibidem*, s. 1/7, d. 24.

⁵⁸ *Ibidem*, s. 3/2, d. 34; s. 6/1, d. 208.

⁵⁹ *Ibidem*, s. 11/4, d. 16; s. 10/8, d. 1, 2, 15.

⁶⁰ *Ibidem*, s. 3/8, d. 4; s. 11/4, d. 4.

⁶¹ *Ibidem*, s. 3/7, d. 26, 125.

este surprinsă activitatea societăților culturale „România Jună”⁶², „Dacia” și „Societatea doamnelor române”⁶³.

Un capitol important ilustrat în documentele acestui fond este cel al învățământului. Deși la ocuparea Bucovinei învățământul era slab dezvoltat, la stăruințele episcopului Dosoftei numărul școlilor începe să crească. Regulamentul duhovnicesc din 1786 prevedea ca în fiecare decanat să se deschidă câte o școală urbană și pe lângă fiecare parohie câte o școală rurală sau trivială, puse sub ascultarea episcopului și întreținute pe seama Fondului Bisericesc.

Aceste lucruri au fost schimbate în 1815, când școlile au fost scoase de sub ascultarea Consistoriului ortodox și trecute sub controlul Consistoriului catolic de la Lemberg. Consecința a fost scăderea numărului copiilor care frecventau școala, deoarece învățătorii erau ruteni și nu cunoșteau limba țării, ceea ce a dus la desființarea școlilor românești⁶⁴.

În urma memoriilor făcute, împăratul Ferdinand I, prin *Decretul* din martie 1844, readuce școlile sub ascultarea Consistoriului episcopal din Cernăuți, decretând limba română ca limbă de instrucție. Din 1850 Consistoriul a fost însărcinat și cu inspectarea școlilor, activitate desfășurată până în 1869, când învățământul primar din Bucovina a fost etatizat⁶⁵. Pentru perioada 1844–1869 se găsesc multe documente, mai ales protocoale revizionalnice referitoare la desfășurarea activității școlilor – numărul copiilor pentru școală, frecvența, repartizarea satelor pe centre de școli și construcții școlare⁶⁶.

Documente importante se referă și la înființarea și activitatea Gimnaziului din Suceava, al doilea din Bucovina⁶⁷, date despre local, programa analitică, manuale, corpul didactic, primii profesori români – Constantin Andrievici Morariu, Ioan Beldean, Ștefan Nosievici –, burse, elevi, limba de predare, premii ș.a.

Fuga peste „cordon”, în Moldova, a numeroase familii din satele Bosanci, Valea Seacă, Capu Codrului, Stroești, Măzănăești, Sf. Ilie, Zaharești, Corlata, Stupca, Bălcăuți, Udești⁶⁸, precum și a unor boieri, preoți și călugări⁶⁹ este de asemenea relatată în documentele fondului.

Și alte aspecte, precum cercetarea în domeniul sanitar și de ocrotire a sănătății, se pot afla din acest fond, întrucât se găsesc ordine și rapoarte ale preoților care consemnau starea sănătății populației. Spre exemplu, aflăm date despre vaccinarea copiilor⁷⁰, despre epidemia de vărsat⁷¹ sau despre epidemia de holeră din 1866⁷².

⁶² *Ibidem*, s. 13/7, d. 18, 32.

⁶³ *Ibidem*, s. 13/7, d. 12.

⁶⁴ *Ibidem*, s. 6/2, d. 41, 66, 67.

⁶⁵ *Ibidem*, s. 11/4, d. 79.

⁶⁶ *Ibidem*, s. 1/1, d. 9, 11; s. 3/3, d. 77, 102; s. 11/1, d. 1, 2; s. 11/3, d. 4.

⁶⁷ *Ibidem*, s. 11/4, d. 30.

⁶⁸ *Ibidem*, s. 6/2, d. 16, 22, 48, 68, 72, 73, 74, 75, 86; s. *Diverse*, d. 221.

⁶⁹ *Ibidem*, s. *Diverse*, d. 60, 61, 84, 59.

⁷⁰ *Ibidem*, s. *Diverse*, d. 1 322, 1 328, 1 444.

⁷¹ *Ibidem*, s. *Diverse*, d. 1 449.

⁷² *Ibidem*, s. 6/2, d. 130.

O atenție deosebită a fost acordată construirii de biserici, restaurării și întreținerii mănăstirilor monument istoric: Putna⁷³, Sucevița⁷⁴, Voroneț⁷⁵, Moldovița⁷⁶, Humor⁷⁷, Solca⁷⁸, Dragomirna⁷⁹, Sf. Ilie⁸⁰, Arbore⁸¹, Suceava⁸², Bădeuți⁸³ ș. a.

Nu în ultimul rând găsim referiri la locurile și metodele de tratament: băi de burcut⁸⁴, băi de pucioasă⁸⁵, băi de zăr⁸⁶, la acțiuni de binefacere⁸⁷, construcții de drumuri publice⁸⁸ și căi ferate⁸⁹, precum și referiri la științele auxiliare ale istoriei, cronologia⁹⁰ și epigrafia⁹¹.

Acestea sunt câteva aspecte pe care le-am considerat semnificative și prin care am dorit să evidențiem vasta activitate a Mitropoliei Bucovinei (până în 1873 Episcopia Bucovinei) ca instituție supremă bisericească, dar și ca instituție îndrumătoare și coordonatoare a vieții sociale, culturale, politice și naționale a românilor din Bucovina de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și până la începutul secolului al XX-lea.

⁷³ *Ibidem*, s. 3/2, d. 8; s. 6/1, d. 222; s 9/2, d. 13.

⁷⁴ *Ibidem*, s. 9/5, d. 44.

⁷⁵ *Ibidem*, s. 7/4, d. 54; s. 9/1, d. 255.

⁷⁶ *Ibidem*, s. 9/1, d. 681.

⁷⁷ *Ibidem*, d. 99, 199.

⁷⁸ *Ibidem*, d. 272.

⁷⁹ *Ibidem*, s. 3/2, d.7.

⁸⁰ *Ibidem*, s. 7/4, d. 88.

⁸¹ *Ibidem*, s. 9/1, d. 11, 283.

⁸² *Ibidem*, d. 154, 160, 684, 715.

⁸³ *Ibidem*, s. *Diverse*, d. 1 945.

⁸⁴ *Ibidem*, s. 7/3, d. 139, 143, 148, 162; s. 16/6, d. 4.

⁸⁵ *Ibidem*, s. *Diverse*, d. 728; s. 4/6, d. 1, 7; s. 12/1, d. 40, 91, 107, 108.

⁸⁶ *Ibidem*, s. *Diverse*, d. 1347; s. 12/1, d. 2, 96, 97, 106.

⁸⁷ *Ibidem*, s. 2/5, d. 6, 7; s. 7/3, d. 8, 9; s. 8/4, d. 2; s. 13/7, d. 6.

⁸⁸ *Ibidem*, s. 7/3, d. 291.

⁸⁹ *Ibidem*, s. *Diverse*, d. 1 656, 1 680.

⁹⁰ *Ibidem*, s. 9/4, d. 185.

⁹¹ *Ibidem*, s. *Diverse*. d. 496. 497. 507. 508.